

Atatürk we metjitler!..

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 января, 2025
Atatürk we metjitler!..

ATATÜRK WE METJITLER!..

Hormatly taryhçy dostumyz Sinan Meýdan geçen aşşam sosial mediýa hasabyndan şu jümleleri paýlaşdy:

"Prezident (Erdogan -t.b.) Aýasofýa kararnamasyna duwlanyp, Atatürküň guran respublikasyny agyr tankyt topuna tutdy. Atatürküň Aýasofýany muzeýe öwürmegininiň sebäbi, dine we metjitelere bolan duşmançylyk däl-de, adamzadyň umumy medeni mirasyna beren aýratyn ünsüdi. Atatürk taryhy mirasymyzy hemise gorady, köp sanly taryhy metjiidi abatlamak işlerine goldaw berdi..."

Sinan Meýdan öñe sürüyän ähli pikirlerini ýalana çykaryp bolmajak resmi maglumatlara esaslandyryp berýän tanymal taryhcymyz...

Edil Atatürküň abatlatdyran metjitelini açık-aýdyň resmi maglumatlar bilen aýdyň subut eden bu makalasynda bolşy ýaly:

"Milli Azat-edijilik urşunyň yzysüre 1922-nji ýylda Atatürküň talaby bilen bir komissiya döredilip, grek galtamanlary tarapyndan ýakylyp-ýkyylan metjitel boýunça maglumatnama taýýarlanýar.

1922-nji ýylyň 26-njy dekabryndaky bir resminamada "Duşmandan azat edilen etraplardaky metjitelere, haýyr-sahawat guramalarynyň binalaryna we fondlara ýetirlen zyýany doly anyklamak üçin döredilen komissiýanyň taýýarlan maglumatnamasynyň degişli edaralara ugradylandygyny" aýdylýar. Atatürk 1923-nji ýylyň 1-nji martynda Mejlisde eden çykyşynda-*da bir ýylyň dowamynda 126 metjidiň abatlanandygyny aýdýar.* Grek ordalarynyň ýakyp-ýumran Eskişehir Mihalyççyk metjidini Atatürk hut özünüň kisesinden 5.000 lira berip, täzeden

gurdurýar.

Ismet Inönü hem Ankaranyň Buharest köçesiniň ugrundaky metjidiň gurluşygy üçin 2.500 lira joşýar.

Ismet Inönüniň aýaly Mewhiwe Inönü bolsa 60-njy ýyllarda Çankaýa Ýeşilýurt köçesiniň ugrunda gurlan metjit bilen ýakyndan gyzyklanýar, metjit ulanyaşa berlende oña halylar ugradýar we tarawa namazyny şol ýerde okaýar.

Ismet Inönü Ankaranyň Ýenişehir raýonynda gurlan bir metjit gurma fonduny ýurt bähbitli fondlardan biri hasaplayár.

Ankaranyň Kojatepe metjidiniň gurluşygynda Respublikan halk partiýasynyň (JHP) uly goşandy bar.

JHP, Atatürk we Inönü 1924-1935-nji ýyllarda yüzlerce taryhy metjidi abatlap, gaýtadan ulanyaşa berýär.

Ýurt baslyp alnan ýyllarynda osmanly hökümetiniň satmak islän weýran bolan haldaky Beýogly aga metjidi 1937-nji ýylда JHP tarapyndan abatlanyp, ybadata açylýar.

JHP, Atatürk we Inönü 1935-nji ýıldan soñam metjit abatlaýys işlerine dowam edipdir. 1937-nji ýylда Mejlisde Fondlar baş müdirliginiň býužetiniň üstünde çekisme gurnalanda, abatlanan metjitlerdenem söz açylýar.

Mysal üçin, 1937-nji ýylyň 27-nji maýynda Türkiýäniň Ýokary halk mejlisiniň (TBMM) dördünji döwür 46-njy bileleşmesinde Fondlar baş müdirliginiň býužeti ara alnyp maslahatlaşylanda çykyş eden Içeliň deputaty S.Fikri Mutlu şeýle maglumatlary berýär: "Siriýaly käbir betniýetli kişileriň göýä "Türkiýede metjitler ýapylýar, metjitler ýykylýar" diýip, yzygiderli ýalan-ýaşryk propiganda ýöredýändigini eşitdik. Täze Türkiýe ýurdy abadanlaşdyrmak, yrfan we başga-da birnäge täzelikleri ornaşdyrmak ugrunda ummasyz pul harç edýän döwrünü başdan geçirýär. Şular ýaly kyn döwürde görüşüniz ýaly 300 müň lira diňe metjitleriň abatlaýış işlerine (...) sarp edilýär. Ol ýerdäki haýyn garaýsyň howamyzy bulandırmak isleyändigine jogap edip, Türkiýede metjitleriň ýapylmandygyny şu çykyş edip duran ýerimden mälüm etmek isleyärin..."

Fondlar baş müdirliginiň müdürü Rüştü beý bolsa eden çykyşynda Mimar Sinanyň eseri bolan Manisadaky Muradiýe metjidi ýaly metjitler bilen birlikde dört müň taryhy binada abatlaýys

işleriniň geçirlendigini aýdýar.

Metjit abatlaýış işleri kyrkynjy ýyllarda-da dowam edipdir.

Mysal üçin, Stambulyň deputaty Ziýa Karamürsel 1940-njy ýylyň 31-nji maýynda Mejlisde eden çykyşynda Fondlar baş müdirliginiň Mahmyt paşa, Sinan paşa, Läleli, Hüseyín aga, Baýezit, Atik Aly paşa, Mesih Aly paşa metjitlerini, Täze metjit (Yeni Cami), Sokullu metjidi, Azapgapy metjidi ýaly köp sanly metjidi abatlandyklaryny aýdýar.

Hut şol toplanşykda çykyş eden Tokat şäheriniň deputaty Nazym Poraý JHP-niň Stambulda abatlan metjitlerinden buýsanç bilen söz açyp: "Stambulda köp sanly metjitler abatlanýar. Öz ýasaýan raýonyma ýakyn bolan Üsküdarda-da kemaly-şükran duýgusyna gaplanyp görüşüm ýaly, iňňän ajaýyp metjitler abatlanypdyr we abatlanýar" diýýär. Poraý Stambulfa Çinili metjidiniň we Şemsi paşa metjidiniň abatlanandygyny, Aýazma metjidiniň-de ýakyn wagtda abatlanjakdygyny mälim edýär.

Metjit abatlama işleriniň orginal nusgasyna gabat gelmeýändigi baradaky tankydy belliklere jogap edip, Fondlar baş müdirliginiň müdürü Fahri Kiper: "Biz guramamyzdan daşgaryn ýurdumyzyň kemala getiren ýokary hünärmenlerinden ybarat topar dörettdik. Nirde näme etjek bolsak, ilki şolar gidýär, barlag işlerini geçirýärler (...) biz bolsa şolaryň aýdanlaryna doly eýerýaris" diýýär.

JHP taryhy metjitleriň başdansowma abatlanmazlygy üçin 1936-njy ýylda bir şertnama taýýarlaýar. Metjit abatlama işleri bu şertnamanyň düzgünlerine laýyklykda amala aşyrylypdyr.

Hossar çykyylan metjitleriň biri-de, Edirnäniň ajaýyp Selimiýe metjididi.

Atatürk diňe watany, halky däl, eýse dini-de halas edipdi.

1935-nji ýylda Fondlar Baş müdirliginiň býužetine metjit abatlaýış işleri üçin 1 million lira goşmaça pul bölünip berilýär. Şol berlen puluň hasabyna bolsa ilkinji nobatda taryhy binalar abatlandy.

"Jumhuriýet" ("Cumhuriyet") gazetiniň 1936-njy ýylyň 20-nji aprelindäki sanynda şeýle habar çykypdy: "Bu nähili ynsapsyzlyk! Seferihisardaky taryhy metjidi mal ýatak edipdirler!" Habary içgin öwrenenemizde, şol metjidi (Kasym

Çelebi metjidi) grek basybalyjy ordalarynyň agyl edendigini bilýärис.

Grek basybalyjylarynyň agyla öwren ol metjidini 1936-njy ýylda JHP abatlap, gaýtadan ybarata açýar...

JHP 1941-nji ýylda Türkýäniň çar künjünde kyrk sany taryhy metjidi abatlapdyr, aýratynam metjitleriň abatlaýış işleri üçin bölünip berlen 1 million liradan daşgaryn fond haýyr-sahawat girdejilerinden toplanan pullar bilen sekiz metjidi abatlapdy.

JHP 1941-nji ýylda her biriniň çykajysy 5.000 liradan agýan jemi kyrk metjidi abatlamagy, gelejek baş ýylyň içinde bolsa, ýigrimi alty metjidi abatlamagy meýilleşdiripdi.

Netijede 1924-1950-nji ýyllar aralygynda Atatürküň we Inönüň döwürlerinde Türkýäniň birnäçe ýerinde köp sanly taryhy metjit abatlandy. Atatürküň we respublikan režimiň duşmanlary bu hakykaty hemise halk köpcüliginden bukdular.

Atatürk 1931-nji ýıldaky Konýa eden resmi saparynda seljukly-(türkmen) eseri Alaaddin metjidiniň, Karataý medresesiniň, Sahyp ata medrese-metjidiniň we kümmediniň, Syrçaly we Ince Minaraly metjitleriniň hem-de olaryň ýanaşyk binalarynyň haraba halda bolmasyndan we goşunyň ygtyýaryba berilmesinden ynjalyksyzlanýar. Ol 1931-nji ýylyň 22-nji martynda Başwekil Ismet Inönü ugradan telegrammasında bu metjitleriň we olaryň ýanaşyk binalarynyň gyssagly boşadylmagyny we restawrasiýa işlerine başlamagy talap edýär.

Atatürküň bu görkezmesi boýunça premýer-ministr Ismet Inönü 1931-nji ýylyň 7-nji dekabrynda ýokarda ady agzalan metjitleriň we medreseleriň boşadylyp, abatlanmagyny buýurýar. Inönü şeýle-de ýurduň dürli ýerlerindäki taryhy metjitleri gorap saklamak üçin birnäçe beýannamalary çap etdirýär.

Atatürki we Inönüni "metjit duşmany" yqlan edenler 1950-1960-njy ýyllarda Adnan Menderesiň diñe Stambulda ýol gurluşygy sebäpli altmyşdan gowrak taryhy metjidi ýykyp-ýok edendigini bolsa halkdan gizleyärler!.."

Söygüli okyjylarym!

Aýasofýa kararnamasy sebäpli gaýtadan jedelleşmäge başlanan

"Atatürk we metjitler" atly (mazmunyny gysgaldyp dykgatyňza ýetirdim) bu gymmatly makalasy üçin Sinan Meýdany ýene bir gezek tüýs ýüregimden gutlaýaryn.

UGUR DÜNDARЫŇ BELLIGI: Ýazgynyň yeñil okalmagy üçin salgylanylan resmi maglumatlaryň çeşmesini görkezmedim. Gyzyklanýanlar üçin bularyň hemmesi Sinan Meýdanyň şahsy hasabyndaky arhiwinden okap bilerler.

Ugur DÜNDAR.

"SÖZCÜ" gazeti, 12.07.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW,
Stambul uniwersitetiniň talyby.

Taryhy makalalar